

Výchova dětí

Воспитание детей

Die Erziehung der Kinder

SENTA RADVANOVÁ

Lidská činnost v oblasti výchovy klade na jedince, ale též na společnost stále větší požadavky. Jde o činnost poměrně náročnou, mající svá specifika, vyžadující promyšleného postupu a svým způsobem značné odbornosti. A přece, ač základní východiska jsou známá a společensky akceptována, právě v této oblasti je stále mnoho neujasněného a zdaleka nejde o oblast bezkonfliktních lidských vztahů. Naopak — konfliktních společenských situací v souvislosti s výchovnou činností spíše přibývá a v neposlední řadě přibývá i těch, jež jsou předvídány právními předpisy a jejichž řešení je svěřeno státnímu orgánu.

V naší úvaze se budeme pochopitelně zabývat jen některými problémy v oblasti rodinné výchovy, a to těmi, které souvisejí se současnou právní úpravou a vyskytují se tudíž i v praxi — zejména soudní. Předem bychom však chtěli alespoň naznačit některé výchozí myšlenky obecnějšího charakteru, tak jak se nám to jeví potřebné z hlediska dalšího speciálního výkladu zaměřeného na problematiku právní.

I. SPOLEČENSKÁ PROBLEMATIKA

1. Již od konce devatenáctého století můžeme pozorovat stále intenzivnější společenskou účast na výchově ze strany státu a jeho organizací. Masová výchova, prováděná dříve zejména církevními organizacemi, přestává mít svůj vyhraněný charakter a v souvislosti s rozvojem výchovné funkce státu dochází i pokud jde o církevní výchovné působení k mnohým změnám. Tak je tomu pochopitelně ve vyspělých kapitalistických státech v tehdejší době.

Společenské změny a v neposlední řadě též změny v oblasti společenského výchovného působení mají pochopitelně též podstatný vliv na vý-

chovné vztahy v rodině. Významnou úlohu zde sehrál urychlený rozpad patriarchální rodiny a zrod malé moderní rodiny.

Technický rozvoj, který od konce minulého století tolik ovlivnil masové šíření informací, kultury a osvěty — zejména tisk, film a posléze rozhlas spolu s rostoucí výchovnou funkcí státu — mocně působí na výchovu nejen mladých lidí, ale vůbec každého člověka od dětství až do stáří. V rámci tohoto výchovného procesu, kterým víceméně procházely národy jako celek, působí na jedince přímo speciální výchova v rodině (rodina je vzhledem k celku společenskou skupinou založenou na osobním pojitku, jež má své zvláštní charakteristické rysy). Rodinnou výchovou jsou dotčeny zejména děti, přičemž vychovatelé, tj. rodiče, zde působí především jako prvek *stabilizační a zprostředkující*. Nesmíme totiž zapomínat, že rodinná výchova probíhá v rámci vlastního společenského výchovného dění, jež se skládá z řady komponentů, je proměnlivé. Zejména se mění osoby, které výchovně působí na dítě v období školní docházky. Dalším základním rysem výchovného procesu v tomto století je to, že odborná složka výchovy se rozšiřuje a prohlubuje, takže se stává i z hlediska vychovatele záležitostí velmi náročnou. Přitom ovšem výchova k odbornosti je jen jednou ze složek výchovného procesu. Neméně významná je druhá stránka tohoto procesu, tj. výchova ve vlastním slova smyslu, jež směřuje k vytváření morálky a charakteru člověka.

V této souvislosti bychom chtěli poukázat na některé myšlenky v oblasti zkoumání rodinných funkcí. Jako jedna z funkcí rodiny je v poslední době uváděná též kulturně psychologická funkce rodiny, jejíž podstatou je „rozvoj osobnosti a realizace jejích kulturně psychologických potřeb a skrze ni humanizace společnosti“.¹⁾

Tato funkce je nejen významná pro vztah muže a ženy v rodině, ale ještě významnější je pro vývoj dítěte: „Rodina též zprostředkovává člověku dosažený stupeň lidské kultury v době jeho dětství. Dítě se v rodině učí chodit, mluvit, myslet, pozorovat, hodnotit, pracovat i milovat druhého člověka, poznávat skrze ni takové oblasti kulturního vývoje společnosti, které by mu byly v tak intenzivním požitku jinak nedostupné.“²⁾

Pro zkoumání otázek výchovy dětí a mládeže jsou významné zejména poznatky a zkušenosti, které jsme získali po druhé světové válce. V našem státě jde o období národní a demokratické revoluce a posléze budování socialismu, během něhož vyrostla jedna celá mladá generace. Výchova této generace přinesla a přináší další nové poznatky a problémy, které v současné době nejenže nejsou plně poznány, ale zejména závěry, které je třeba z těchto poznatků činit, jsou zatím velmi provizorní. Proces výchovy (a zejména v socialistických státech) je obecně u mladé generace o to složitější, že probíhá současně s výchovným procesem, jež hluboce zasahuje i dospělé, a je určitým procesem převýchovy. Přitom ovšem

¹⁾ Srov. Fišerová-Fišera: Rodina v sociální struktuře socialistické společnosti, Struktura socialistické společnosti, Machonin a kol., Svoboda 1966.

²⁾ Srov. tamtéž.

nejde o dvě oddělená společenská dění či něco, co by postupovalo způsobem sukcesivním. Jde o dění vzájemně se prolínající a do určité míry se podmiňující, obojí rodí stále nové problémy a o ukončení tohoto procesu zatím vůbec nelze v dohledné době mluvit.

2. Naznačili jsme některé výchozí myšlenky našich úvah a je třeba, abychom provedli další vymezení problému. Budeme se zabývat především otázkami výchovy v rodině, a to zejména z hlediska konfliktních situací, jež jsou předvídány právní normou. Půjde nám pochopitelně o současnou problematiku v našem státě. Přitom je třeba ovšem vidět, že některé problémy, resp. některá stanoviska jsou — podle našeho soudu — všeobecného charakteru, typická pro rodinu v současném moderním vyspělém státě vůbec. Tím není řečeno, že výchova dětí jak v kapitalistickém, tak v socialistickém státě nemá řadu svých vlastních dalších specifik.

Období od druhé světové války až do dneška zastihlo rodiče vcelku velmi málo nebo vůbec nepřipraveny na výchovné úkoly, jejichž plnění je společností předpokládáno. Nároky kladené na rodiče, na jejich pedagogické a odborné znalosti se podstatně zvýšily. Prodlužuje se též doba soužití dítěte s rodiči spojená s jeho materiální závislostí na rodičích. Je tomu tak proto, že se v moderních státech jednak prodlužuje povinná školní docházka, jednak stále více mladých lidí setrvává déle na školách a pokračuje ve studiu nepovinném — na středních a vysokých školách. Tím rodině přibýlo dalších úkolů, mimo jiné i to, vyrovnat se s problémy výchovy v pubertálním či postpubertálním věku dětí. Podle našeho názoru jde o jedny z nejnáročnějších výchovných úkolů, jež rodiče těžko zvládají. Často zde dochází i k tomu, že rodiče na výchovu dospívajících dětí rezignují. To pochopitelně nese s sebou další svízele a problémy.

Významným předpokladem správné výchovy je *autorita vychovatele*. Autorita v rodině patriarchální, ale případně i v moderní rodině v buržoazní společnosti je často autoritou zprostředkovanou — např. otec čerpá svoji autoritu i ve vztahu k dětem ze svého postavení vlastníka a budoucího zůstavitele majetku apod.

V socialistické společnosti je získávání autority, bez níž se výchova nemůže obejít, méně snadné. Zde totiž jde o autoritu přímou, nezprostředkovanou, kterou si rodič musí vybudovat jako *osobnost*. To ovšem předpokládá, že má rodič dobré objektivní i subjektivní předpoklady, zejména schopnost vychovávat. O autoritě jiných osob, které vychovávají mládež — o učitelích, jiných vychovatelích apod. — to pochopitelně platí též.

Významná je pak dále *společenská podpora autority rodiče*, v neposlední řadě autority matky. Matka a otec mají ve výchově dětí každý své významné postavení, ovšem každý má postavení specifické. Tato skutečnost není samozřejmě něčím, co by odporovalo zásadě rovnoprávného postavení rodičů — jde o dělbu určitých konkrétních společenských rolí, která má své hluboké biologické a společenské důvody. Nesoulad a nevyváženost, nedostatek autority ve společném výchovném působení otce a matky nese s sebou vážné poruchy ve výchově.

V této souvislosti nejsou zatím dostatečně prozkoumány některé velmi rozšířené společenské jevy — jako např. vliv trvalé nepřítomnosti matky v rodině, resp. skutečnost, že výchově dětí věnují matky, pokud jsou zaměstnány na plný pracovní úvazek, minimální dobu. Nebo zatím velmi málo je prozkoumáno, jak ovlivňuje výchovu dítěte to, že vyrůstá v rodině neúplné či rozvrácené apod.

Již ze začátku jsme uvedli, že rodič je významným činitelem, jenž zprostředkuje v roli vychovatele řadu podnětů a jevů, jež k dítěti či mladému člověku přicházejí zvenčí. Rodič umožňuje chápat vnější dění, vysvětluje je, učí dítě abstrakci, zobecňování. Vlivy zvenčí stále mocněji útočí na děti a mládež, jež je přijímají daleko bezprostředněji, jednoznačněji a často nekriticky ve srovnání s dospělými, kteří mají nejen více vědomostí, ale i to, čemu se říká životní zkušenost. I z tohoto hlediska je proto velmi závažná skutečnost, že možnost na děti přímo osobně výchovně působit se zatím časově a fyzicky spíše omezuje, a tím rodiče často ztrácejí i možnost čelit vnějším záporným vlivům, jež na jejich dítě působí.

Všeobecně je význam rodinné výchovy spojován především s nezbytností rozvoje dvou oblastí lidské osobnosti: s citovou oblastí jedince a s jeho morálkou.

V souvislosti s rozvojem citové sféry člověka byly publikovány v posledních letech vědecké práce, zejména v souvislosti s výchovou dětí nejútlejšího věku v rodině či v trvalé výchově v kolektivním zařízení. Výzkumy tu pronikly zejména do problematiky deprivace a bylo sneseno mnoho nových faktů, které prokázaly nezbytnost a v určitých směrech nenahraditelnost rodinné výchovy pro správný vývoj člověka.

Pokud jde o výchovu, která vede k ovládnutí morálních principů v myšlení i chování, domníváme se, že rodinná výchova hraje významnou roli. Přitom je třeba vycházet z toho, že oblast morálky bude zřejmě v budoucnosti narůstat, že normy morálky jsou nezbytným předpokladem toho, aby moderní, civilizovaná společnost mohla existovat. Morálka umožňuje soužití v lidské společnosti, je základem lidského chování a souladu tohoto chování. Pochopitelně, že se lidské chování a soužití neobejde kromě uvědomělé morálky i bez určitých stereotypů v chování, resp. bez konvence. Obojí si však lidé osvojují tím, že je někdo vychovává, a to zpravidla v rodině.

Uvědomělé dodržování principů společenské morálky působí pochopitelně na utvoření individuálních charakterových vlastností jedince. Rodina, resp. především rodiče mají spoluvytvářet, tedy nejen ovlivňovat, charakter svého dítěte. I v tom spočívá význam rodičovské výchovy.

Aby rodina mohla tyto základní požadavky a úkoly, které jsme naznačili, plnit, měla by pokud možno výchova probíhat bez poruch a otřesů. Že tomu ale často takto není, ukazuje především soudní praxe, ale i činnost jiných státních orgánů, které jsou nuceny řešit nejrůznější konfliktní situace v oblasti výchovy mládeže.

1. *Nositelé práv a povinností souvisejících s rodinnou výchovou*

a) Nositeli práv a povinností v oblasti výchovy jsou především *oba rodiče dítěte* (srov. § 34 zák. o rod., §§ 51 a násl. téhož zákona). Zákon o rodině zná ovšem případy, kdy rodič buď vůbec nebude nositelem těchto práv (výjimečně nebude mít ani žádnou povinnost ke svému dítěti, nebo bude ve výkonu svých práv omezen — tj. bude nositelem některých práv a povinností. Rodič však může být též svých práv k dítěti zbaven).

b) Obdobně je tomu u *osvojitele* dítěte (§§ 63 a násl. zák. o rod.), protože vztah mezi osvojitelem a osvojencem je postaven na roveň vztahu mezi rodiči a dětmi.

Zákon o rodině přiznává však i některým dalším osobám (tedy osobám rozdílným od rodičů a osvojitelů) některá práva a povinnosti k nezletilým dětem, a to i v oblasti výchovy.

c) Na roveň vztahu rodiče a dítěte není postaven *vztah opatrovníka a opatrovance* (podle § 78 a násl. zákona o rodině), přesto však opatrovník je v oblasti výchovy nositelem základních práv jako rodič. Soud ustanoví opatrovníka, „který bude nezletilce vychovávat...“ (srov. § 78 zák. o rod.). Na rozdíl od výkonu práva výchovy dítěte rodičem je účast společnosti na výchově prováděné opatrovníkem intenzivnější — opatrovníkova výchovná činnost totiž podléhá pravidelnému soudnímu doзору. Dalším rozdílem je, že opatrovník kromě pravidelně podávaných zpráv, které o výchově opatrovance soudu podává, je povinen si vždy vyžádat schválení jakéhokoli rozhodnutí v podstatné věci týkající se nezletilcovy výchovy. Jde o schválení, jež provede příslušný soud.

d) Právo a povinnost vychovávat dítě mohou však být založeny i na *soudním rozhodnutí* na základě odst. 1 § 45 zák. o rod. Jde o případ, kdy soud svěří dítě do výchovy *jiného občana* než rodiče, přičemž je vždy současně povinen vymezit rozsah jeho práv a povinností v oblasti výchovy dítěte, správy jeho záležitostí a zastupování. Smyslem ustanovení § 45 odst. 1 zák. o rod. je umožnit výchovu dítěte v rodině v případě, že rodiče sami nemohou dítě vychovávat (ať už ze subjektivních nebo objektivních příčin). V tomto případě tedy prakticky vždy bude soudní rozhodnutí zakládat především právo a povinnost občana dítě vychovávat. (Není vyloučeno, že někdy by zákonnými zástupci dítěte nadále zůstali jeho rodiče.)

e) V omezeném rozsahu nabývají práva vychovávat dítě i *budoucí osvojitelé* (§ 69 zák. o rod.), kteří je mají u sebe proto, aby byla splněna jedna z podmínek vzniku osvojení, tj. to, že budoucí osvojitel musí mít dítě po dobu nejméně tří měsíců před rozhodnutím soudu u sebe na svůj náklad. Pochopitelně by osvojitel těžko mohl o dítě náležitě pečovat, kdybychom mu nepřiznali též právo dítě vychovávat. Zákon postavení budoucího osvojitele ovšem blíže nevymezuje, ukládá mu pouze povin-

nost mít dítě u sebe na svůj náklad. Pochopitelně, že postavení budoucího osvojitele, v případě § 69 zák. o rod., není ekvivalentní ani postavení rodiče, ba ani postavení opatrovníka. Proto při úvaze o rozsahu práv této osoby musíme opět vycházet ze smyslu § 69 zák. o rod. Předopční péče má ukázat především schopnost budoucího osvojitele pečovat o dítě a vychovávat je. Z hlediska budoucího osvojení má být mimo jiné v tomto období prokázáno, že osvojení mu bude ku prospěchu. Proto se domníváme, že budoucí osvojitel má právo dítě vychovávat a činit vše potřebné, co souvisí s běžnou výchovou. Zajisté mu nelze přiznat právo rozhodovat o věcech podstatných (tj. takových, jež se vymykají z rámce běžné výchovy). Vždyť ani opatrovník není oprávněn činit taková rozhodnutí sám — musí si vyžádat schválení soudu.

f) Zvláštní právní postavení upravuje zákon o rodině *manžela rodiče*, který žije s dítětem ve společné domácnosti (§ 33 zák. o rod.). Ukládá mu totiž *povinnost pomáhat při výchově dítěte*. Tato povinnost tedy vzniká ze zákona osobě, jež splňuje dvě podmínky, totiž že je manželem rodiče dítěte (nikoli např. jen druhem nebo družkou) a současně žije s dítětem ve společné domácnosti. Povinnost pomoci při výchově týká se jen běžných otázek. Manžel, který není rodičem dítěte, nemá právo rozhodovat v zásadních výchovných otázkách. Povinnost pomáhat při výchově uložená mu zákonem má i druhou stránku — totiž právo požadovat na rodiči dítěte vytváření takových předpokladů, aby tuto svoji právní povinnost — pomoc při výchově — mohl uskutečňovat. Oproti předchozím případům zde ovšem práva a povinnosti jsou omezena jen na „pomoc při výchově“, nevzniká tudíž manželu rodiče samo právo vychovávat dítě svého manžela (manželky).

g) Je třeba zmínit se ještě o případě, k němuž v běžném životě často dochází — že totiž výchova dítěte je přenesena na jiného občana z *vůle rodičů*. V takovém případě však nejde o přenesení vlastního práva rodiče dítě vychovávat. Rodiče se totiž nemohou svých práv k výchově dítěte vzdát či s tímto právem disponovat bez součinnosti státního orgánu. Jde tu tedy o to, že jiný občan vykonává běžnou činnost, která je s výchovou dítěte spojena. Odpovědnost za výchovu dítěte i v takovém případě nejsou nadále rodiče. Ten, kdo na sebe převzal výchovnou a případně i pečovatelskou činnost týkající se dítěte, odpovídá v prvé řadě za plnění svých úkolů rodičům v takovém rozsahu, jak bylo dohodnuto. Protože však není nositelem práv a povinností rodičů (§ 33 zák. o rod. a násl.), nemůže být o jeho výchovné činnosti učiněno nějaké rozhodnutí, které by ji omezovalo či by jej zbavovalo možnosti dítě vychovávat na podkladě ustanovení § 44 zák. o rod. Jiná je ovšem otázka, zda by do výchovné činnosti takovéto osoby nemohl případně zasáhnout národní výbor na podkladě ustanovení § 43 zák. o rod. a § 7 vl. nař. č. 59/1964 Sb. Takový občan je ovšem dále obecně odpověden ve vztahu k nezletilci jak z hlediska občanského zákoníka, tak i z hlediska zákona trestního.

b) Pro úplnost bychom se ještě chtěli zmínit o tom, že nositelem práv k výchově dětí nejsou jen občané, ale též společenská zařízení, jejichž

účelem je provádět výchovu nezletilých, případně o ně pečovat. (Pochopitelně zde jde již o výchovu mimo rámec rodinné výchovy.)

Tato zařízení jsou různého charakteru, jejich účel vymezuje i rozsah a obsah výchovného působení na dítě. Rodiče či jiná osoba, která jinak má právo dítě vychovávat, je ve své výchovné činnosti omezena v té části výchovy, kterou na sebe přebírá společenské zařízení. Nezletilci je výchova ve společenském zařízení poskytována z těchto právních důvodů: V první řadě proto, že to ukládá zákon, dále proto, že rodiče sami svěřili dítě do výchovy a péče takového zařízení, a konečně proto, že o tom rozhodl soud a výchovu nezletilce ve společenském zařízení nařídil.

Ze zákona vyplývá zejména povinnost dětí navštěvovat základní školu — tj. i povinnost rodičů podrobit dítě výchovnému působení tohoto společenského zřízení; rodiče mohou svěřit dítě do výchovy nejrozličnějších výchovných zařízení — např. zařízení pro děti předškolního věku, internátních zařízení, ale i ústavů apod. Z rozhodnutí soudu bude výchova dítěte prováděna společenským zařízením zejména v případě, kdy nařídí ústavní výchovu soud podle § 45 odst. 2 zák. o rod.

2. Obsah pojmu výchova dětí v právním smyslu a rozsah této činnosti z hlediska zákona o rodině

a) Již v obecných poznámkách jsme se úvodem zmínili o tom, že výchova je ve společnosti lidskou činností velmi rozsáhlou. Pro tuto společenskou činnost zajišťuje právní řád z různých hledisek právní předpoklady, bez nichž by těžko moha být společenská výchovná činnost organizována a prováděna (tu např. jde nejen o organizaci školství, ale též o organizaci kulturního života, stanovení zásad výchovného působení, zákazy takové činnosti, která by výchovu narušovala apod.). Výchovná činnost je v podstatě v moderním státě náplní výchovné funkce státu, a proto i z tohoto hlediska se stát neobejde bez právní úpravy řady otázek, jež s ní souvisejí. Pochopitelně výchova jako taková není zkoumána právní vědou, ale jinými speciálními obory. Právo v socialistické společnosti však zajišťuje předpoklady výchovné společenské činnosti, přičemž vychází z nejnovějších vědeckých poznatků o výchově člověka a z ideologických postulátů, jež socialistická společnost na výchovu klade.

Zákon o rodině se zabývá jen jedním z úseků výchovné společenské činnosti — výchovou v rodině — tak, jak to konec konců odpovídá předmětu úpravy tohoto právního odvětví. Je samozřejmé, že právní otázky rodinné výchovy nemůže zákon o rodině řešit izolovaně — tj. odhlédnuto od ostatní společenské výchovné činnosti, již je rodinná výchova součástí. Proto zákon o rodině musí, zejména pokud jde o zásady, vycházet ze společenské výchovné činnosti jako celku, dále stanovit zásady poměru výchovy v rodině k jiné než rodinné výchově, a konečně, v rámci výchovné funkce rodiny, stanovit práva a povinnosti, jež s výchovou souvisejí. Jde o stanovení takových práv a povinností, bez nichž by zatím, zejména v situacích konfliktních, nebylo možno výchovné otázky v ro-

dině řešit. Rodinné právo se pak dále omezuje jen na stanovení práv a povinností, jež souvisejí s výchovou nezletilce v rodině. Pokud jde o úpravu právních otázek, jež souvisejí s výchovou nezletilce mimo rodinu, upravuje rodinné právo v podstatě jen takové otázky, jejichž společným jmenovatelem je skutečnost, že jde o zásah do výkonu práv rodiče v souvislosti s výchovou nezletilce.

Zákon o rodině vychází, pokud jde o ideové i praktické poslání výchovné činnosti v rodině, z toho, že předním úkolem výchovy v rodině je působit na citový, rozumový a mravní vývoj dětí, a to v duchu zásad socialistické morálky (§ 31 zák. o rod.). Zákon současně uvádí i hlavní zásady této výchovy. Toto ustanovení nelze považovat jen za proklamativní. Má značný praktický dosah zejména v případech, kdy je třeba zkoumat, zda výchova prováděná rodičem odpovídá či neodpovídá základním zákonným požadavkům.

Významné je dále to, že *zákon činí rodiče za výchovu dětí odpovědny* (srov. čl. IV a § 33 zák. o rod.). Pochopitelně, že na místě rodičů bude odpovědna i ta osoba, na kterou bylo právo rodiče vychovávat dítě přeneseno.

Konečně zákon o rodině vyřešil velmi důležitou otázku, která do té doby v důsledku nepřesných a nesprávných názorů nebyla jasná, totiž *poměr výchovy v rodině a mimo rodinu*. Zákon vychází z toho, že každé nezletilé dítě je vychováváno jak v rodině, tak mimo rodinu. Jak jsme již uvedli v obecných výkladech, nelze si v moderní společnosti představit, že by potřebného vzdělání mohlo být nabyto jen pomocí výchovy v rodině. Na druhé straně ovšem vlastní výchovný proces (zejména v oblasti citové a mravní) je mnohem úspěšnější v rodině, než když je dítě, zejména v útlém věku, vychováváno výlučně a trvale v kolektivním zařízení. Proto zákon o rodině dává, pokud je to možné, přednost výchově v rodině před výchovou v kolektivním zařízení a výslovně uvádí, že „rozhodující úlohu ve výchově dítěte mají rodiče“ (§ 32 zák. o rod.). Tzv. kolektivní výchova má být jen výjimečným způsobem zajištění výchovy nezletilce. Proto zákon o rodině zná i další způsoby zajištění rodinné výchovy v případě, že dítě nemůže být vychováváno vlastními rodiči. Výchova v rodině nepředpokládá tedy bezvýjimečně jen výchovné působení vlastních rodičů dítěte, ale může být uskutečňována i jinými osobami.

Nositelům práv a povinností v oblasti výchovy v rodině jsou ovšem jen ty osoby, které jsou subjektem právního vztahu rodiče a dítěte či kterým byly v oblasti výchovy nezletilce určité úkoly příslušným státním orgánem svěřeny a vymezeny. Do výkonu práv a povinností rodičů může zasáhnout svým rozhodnutím jen orgán, který má podle zákona k tomu pravomoc (soud, případně národní výbor).

b) Právo vychovávat dítě obsahuje bezesporu v prvé řadě oprávnění *mít dítě u sebe*, resp. se s ním stýkat. V rámci zásad stanovených pro výchovu po ideové stránce, ale též v souladu s právním řádem může nositel práva výchovy dítěte používat podle svého uvážení vhodných vý-

chovných prostředků k tomu, aby řídil jednání dítěte. Protože současně odpovídá i za zdárný vývoj dítěte po zdravotní stránce, musí být výchova vedena v souladu s tímto požadavkem. Nemůže tedy být použito takových „výchovných metod“, které by poškozovaly dítě na zdraví. Zákon stanoví obecné zásady a požadavky na rodinnou výchovu. Na druhé straně je třeba ovšem vidět, že rodinná výchova je značně individuální záležitostí, která závisí jednak na subjektivních vlastnostech a schopnostech toho, kdo vychovává, a současně též na vlastnostech dítěte. Dalším faktorem jsou tu i objektivní podmínky *prostředí*, v němž výchova probíhá. (Prostředí je většinou určováno sociálním postavením rodiny, bytovými podmínkami, početností rodiny, věkem spolužijících v rodině atp.)

Konečně právo vychovávat dítě obsahuje též oprávnění bránit se jakýmkoli zásahům jiných osob do výchovy, jež by ji narušovaly. V tomto směru se každý, kdo je nositelem práva vychovávat dítě, může dovolat pomoci národního výboru, soudu, případně i jiných státních orgánů či společenských organizací (§ 41 zák. o rod.).

Třetí osoby nejsou zásadně oprávněny do výkonu práv rodičů v oblasti výchovy zasahovat. Proto v první řadě ten, kdo by měl námitky proti závadnému chování dětí, je povinen upozornit jejich rodiče (či osoby, pokud jde o právo výchovy jim na roveň postavené). Pokud ovšem náprava není sjednána či závady ve výchově vyplývají z toho, že rodiče své povinnosti porušují, může občan či organizace upozornit v tomto směru příslušný orgán (srov. § 41 zák. o rod.).

Rubem „práva vychovávat dítě“ je *povinnost k výchově*. Pokud je rodič způsobilý být subjektem této povinnosti či pokud trvá tato povinnost jiné osobě z důvodů stanovených v zákoně, nelze se této povinnosti vzdát. (Svého rodičovství, a tím i svých povinností se rodič „vzdává“ vlastně jen v případě, kdy dává souhlas k osvojení dítěte, kromě případu, kdy by osvojitelem byl manžel rodiče dítěte. Dále může práv a povinností zprostit soud opatrovníka, když ho zproští výkonu funkce opatrovnictví — v případě, že by vyhověl jeho žádosti o toto zproštění. Svých povinností vyplývajících z „rodičovství“ se vzdává i osvojitel v případě, že požádá z vážných důvodů o zrušení osvojení či zruší osvojení dohodou se zletilým osvojenцем.)

Sankce za porušení povinností vyplývajících z „povinnosti vychovávat dítě“ uvádí zejména zákon o rodině, a to v hlavě druhé, části druhé. Ovšem také trestní zákon uvádí sankce za protispolečenskou činnost související s výchovou mládeže, ovšem tu jde o případy speciální, jednak by sem spadal případ § 217 tr. zák. — ohrožování mravní výchovy mládeže, případně případ § 212 tr. zák. — opuštění dítěte.

Ani sankce rodinného práva, ani uvedená ochrana v právu trestním nedopadá ovšem obecně na takové rodiče, kteří prostě svoji povinnost vychovávat dítě nechtějí plnit, ač by ji plnit mohli. Toho rodiče, který nechce osobně o své dítě pečovat a je vychovávat, nelze k tomu právními prostředky donutit. Jestliže rodič zařídí výchovu dítěte jinak — tím, že nechá dítě vychovávat jinou osobou či kolektivním zařízením — ne-

může mu v tom nikdo zabránit. Tu docházíme ovšem k určitému paradoxu zejména v případech, kdy u dětí útlého věku není trvalý pobyt v ústavních zařízeních žádoucí a evidentně poškozuje zájem dítěte v oblasti jeho správného vývoje, a přesto právními prostředky často rodiče nelze donutit k tomu, aby si svůj život zařídili tak, aby mohli o dítě osobně pečovat. (O možnostech řešení těchto situací v zájmu dětí se ještě dále zmíníme při výkladu o omezení práv rodičů.) Rodič může být v souvislosti s výkonem svého práva a povinnosti vychovávat dítě sankcionován buď tak, že bude jeho právo omezeno, či bude tohoto práva zbaven. Zákon o rodině nezná však právní prostředek, kterým by někdo mohl být donucen, aby o své dítě osobně pečoval.

3. *Konfliktní situace, jež jsou v souvislosti s výchovou dětí předvídaný rodinným právem*

V procesu výchovy nezletilce dochází k řadě konfliktních společenských situací. Jen některé z nich — společensky nejzávažnější — jsou předvídaný právem. Jde tu pak o úpravu zásahu společenského, resp. státního orgánu do výchovy, jež je jinak výkonem práv rodiče.

Zákon o rodině předpokládá zásah do výkonu práv rodičů v takovém případě, kdy je ohrožen společenský zájem na výchově dítěte, tj. *kdy je dítě výchovně ohroženo*. Zásahem do výkonu práv rodičů je ovšem i takové rozhodnutí státního orgánu, kterým se výkon práva vychovávat dítě jakýmkoli způsobem upravuje, třeba i proto, že došlo ke střetu právních zájmů rodičů při výchově dítěte a zájem dítěte by mohl tím být ohrožen.

Je vždy v zájmu dítěte, aby jeho výchova byla vedena a uskutečňována podle těch společenských požadavků, které v zásadě zákon o rodině uvádí. Z tohoto hlediska se vlastní zájem dítěte kryje se společenským zájmem. Tím, že státní orgán ve společenském zájmu učiní potřebné opatření týkající se výchovy dítěte, současně plní svoji základní povinnost, tj. všestranně chránit zájem nezletilce. Konflikt při výchově nezletilce mohou způsobit tyto skutečnosti: protisociální chování nezletilce, nedostatečné plnění povinností ze strany rodičů (nebo jiných osob, jež jsou povinny dítě vychovávat na místě rodičů) způsobené objektivními příčinami či subjektivními důvody nebo vědomé porušování práv rodiče. Konfliktní situace nastává ovšem i v případě, kdy rodiče nechtějí či nemohou vykonávat své právo vychovávat dítě společně a kdy je třeba jejich vzájemný poměr a podíl na výchově dítěte upravit.

Zákon o rodině zásadně předpokládá dvojí možnost právního řešení zásahu do výkonu práv rodičů při výchově dětí. V první řadě jde o zásah, jehož následkem není omezení práv rodiče. Za druhé jde o zásah, kterým se omezuje, a to vždy konkrétně stanoveným způsobem výkon práva vychovávat dítě.

Kromě toho předpokládá zákon o rodině případy zvláštní, kde vzniká určité omezení ve výkonu práva výchovy přímo ze zákona.

a) Zásahy státního orgánu, které nespočívají v omezení vlastního práva vychovávat dítě, jsou opatření upravená ustanovením § 43 zákona o rodině. Kompetenci učinit některé z opatření mají jednak národní výbory, jednak soudy. V první řadě jde o opatření, jež jsou v kompetenci místního národního výboru. Jsou jimi napomenutí a stanovení dohledu nad nezletilým. Místní národní výbory plní své úkoly v souvislosti s péčí o děti prostřednictvím své školské a kulturní komise. Členové této komise mají oprávnění navštívit dítě v bytě, ve škole, na pracovišti a zjistit, jak je o ně pečováno. Případně jsou někteří členové komise oprávněni navštěvovat bezplatně veřejné místnosti, kde se konají kulturní, zábavní a jiné podniky, a kontrolovat dodržování předpisů o návštěvě těchto podniků mládeží. Oprávnění členů školské a kulturní komise MNV je vyznačeno v průkazu, který obdrží od svého MNV a kterým se při vykonávání svých povinností v souvislosti s péčí o děti prokazují.

Pomocí členů školské a kulturní komise či jinak se MNV dozvídá buď o závadném chování dětí, či zanedbávání výchovy ze strany rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu nezletilce. Případně může zjistit, že jiné osoby než rodiče (či osoby jim, pokud jde o výchovu dítěte, na roveň postavené) narušují výchovu dítěte. Jakmile něco takového MNV zjistí, je povinen projednat všechny okolnosti případu, a to i se zúčastněnými. Bude záležet na okolnostech případu, zda MNV učiní nějaké rozhodnutí v takové věci, či nikoli. Někdy postačí samo projednání věci a žádného dalšího zásahu ze strany státního orgánu nebude zapotřebí. Jindy MNV rozhodne, že vysloví napomenutí. Napomenutí může směřovat jak proti nezletilému, tak i proti rodičům či dalším osobám. Tu v podstatě jen vyslovení napomenutí vůči nezletilému nebo rodičům je zásahem do výkonu práv rodičů. Napomenutí, které by směřovalo vůči osobě, jež není nositelem práv k výchově dítěte, není zásahem do práva výchovy, ale vyslovuje se zde vlastně z hlediska obecného, celospolečenského zájmu na řádné výchově dětí, do níž nemá zásadně nikdo rušivě zasahovat.

Napomenutí je tedy právním prostředkem, kterým se v zájmu řádného průběhu výchovy dětí sjednává náprava v případech, kde porucha ve výchově není ještě takové intenzity a závažnosti. V případech závažnějšího charakteru nebo tehdy, když předchází projednání a případně vyslovení napomenutí nevedlo k žádoucímu výsledku, vysloví MNV dohled nad výchovou dítěte. Dohled vykonává důvěrník péče o děti, jehož pověřil místní národní výbor. MNV však může touto funkcí pověřit i jinou vhodnou osobu.

V obou případech má národní výbor příslušné opatření činit v součinnosti se školou a případně i se společenskými organizacemi. Ten, kdo byl pověřen dohledem nad výchovou nezletilce, má pochopitelně též spolupracovat při výkonu své funkce jak se školou, tak se společenskými organizacemi (srov. § 43 zákona o rodině a § 7 vl. nař. č. 59/1964 Sb.).

Ani napomenutí, ani dohled vyslovené MNV nejsou považovány za omezení práv rodičů. Proto tato opatření mohou být učiněna jen tehdy,

když výchovnou situaci dítěte, a zejména též chování rodičů, nebude možno kvalifikovat z hlediska některé ze skutkových podstat uvedených v § 44 a 45 zákona o rodině. Jakmile by šlo již o některý z případů uvedených v těchto ustanoveních, nebylo by možno činit pouze opatření, která předpokládá § 43 zákona o rodině.

Opatření, která jsme uvedli, tj. projednání případu, vyslovení napomenutí nebo dohledu, může učinit též ONV. Okresní národní výbor provede tato opatření tehdy, když tak neučinil místní národní výbor a společenský zájem případ projednat a opatření provést to vyžaduje.

Kromě toho pouze ONV může učinit opatření uvedené v § 43 zákona o rodině ad c), tj. uložit omezení nezletilému, které zabráňuje škodlivým vlivům působit na jeho výchovu. Tu jde zejména o zákaz návštěvy nevhodných podniků, zábav apod. I v těchto případech ONV spolupracuje se školou a společenskými organizacemi.

Případ projednává a příslušná opatření učiní komise péče o děti, která se zřizuje při školské a kulturní komisi ONV.

V souvislosti s projednáváním případů podle § 43 zákona o rodině — ať už před orgány místního národního výboru či okresního národního výboru — naskytá se otázka osobní přítomnosti dítěte a rodičů při tomto jednání. Osobní přítomnost nezletilých při řízení — ať správním či soudním — není otázkou jednoduchou. Orgán, který vzhledem k povaze případu je nucen zajistit si osobní přítomnost nezletilého při řízení, musí vždy volit vzhledem k věku, zdravotnímu stavu i celkovým duševním a rozumovým schopnostem nezletilce vhodnou formu jednání. (V tomto směru vůbec by měla být tato problematika hlouběji prozkoumána pedopsychology, dětskými psychiatry i pedagogy.) Další otázkou je přítomnost zákonného zástupce v případě, kdy v řízení orgán jedná s nezletilcem osobně přítomným.

V případech, které jsme uvedli v souvislosti s § 43 zákona o rodině, nejde o omezení práv rodičů, proto rodiče zde mají i právo dítě zastupovat (pokud *toto* jejich právo nebylo dříve omezeno). Současně jde o řízení, které svým způsobem zasahuje do výkonu jejich práva dítě vychovávat, proto se domníváme, že rodiče musí být vždy vyrozuměni o tom, že takové řízení je místním či okresním národním výborem zahájeno. Pokud by nezletilec měl být při tomto řízení osobně přítomen či vyslechnut, měli by tomu být rodiče přítomni zásadně. Jejich přítomnost by ovšem případně nebyla žádoucí tehdy, když by zde mohlo dojít ke střetu zájmů nezletilce a jeho rodiče. Zde se naskytá problém, který z příslušných předpisů není jasný — zda by totiž musel pro toto řízení ustanovit případně soud opatrovníka (§§ 37 a 83 zákona o rodině), kdyby v tomto řízení (podle zásad vl. nař. č. 91/1960 Sb.) mohlo dojít ke střetu (kolizi) zájmů, jak má na mysli ustanovení § 37 zákona o rodině.

V praxi je osobní přítomnost nezletilce při projednávání opatření podle § 43 zákona o rodině spíše výjimečná, naopak bývá pravidlem, že orgány národních výborů jednají především s rodiči.

Zákon o rodině současně činí kompetentním k projednání a vyslovení

všech opatření podle § 43, k nimž jsou kompetentní místní a okresní národní výbory, *také soud*.

Zásadně může místní i okresní národní výbor projednat a uložit opatření podle § 43 zákona o rodině, ke kterému je kompetentní tehdy, začal-li o věci jednat dříve než soud, tedy jde-li o věc, již se soud ještě nezačal zabývat. Jinak — jestliže naopak ve věci začal dříve jednat soud — mohl by se národní výbor věcí zabývat jen tehdy, kdyby mu byla soudem postoupena. (Domníváme se, že tato procesní stránka § 43 zákona o rodině není příliš šťastně řešena proto, že je vcelku ponecháno náhodě, zda se o poměrně významné právní otázky bude jednat v občanskoprávním řízení či podle správního řádu. Tu se domníváme, že jsou mezi oběma řízeními značné rozdíly a právě vzhledem k těmto rozdílům by nemělo být ponecháno náhodě, zda o těžké právní otázky v jednom případě bude jednat soud a jindy správní orgán.)

V praxi též nebyla v této souvislosti někdy dost jasná otázka *provedení* opatření podle § 43 zákona o rodině spočívajícího ve stanovení dohledu nad nezletilcem. Dohled má zásadně provádět ten orgán, který jej vyslovil, a to v součinnosti se školou a společenskými organizacemi, které o to požádá. Proto když dohled nad nezletilým stanoví soud, nemůže jeho provedení uložit národnímu výboru, ale musí jej provádět sám, v součinnosti s organizacemi, které o to požádá (k tomu srov. rozh. č. 2/1965 Sbírky rozhodnutí čs. soudů, též č. 31/1966 tamtéž).

b) Zásahy, kterými se omezuje výkon práva rodičů (osvojitelů) vychovávat dítě, předpokládají ustanovení §§ 44 a 45 zákona o rodině. Opatření, kterým se omezují rodičovská práva, může provést pouze *soud* (odst. 2 § 42 zákona o rodině). Tu je dána výlučná kompetence soudu a i předběžná opatření, jež je oprávněn — pokud je to naléhavé — učinit národní výbor, podléhají dodatečnému schválení soudu.

Uvedená ustanovení obsahují pět skutkových podstat. Intenzita zásahu soudu spočívajícího v omezení je rozdílná podle toho, o kterou skutkovou podstatu jde. Nejzávažnějším zásahem je rozhodnutí podle odst. 3 § 44 zákona o rodině, kterým je zbavení práv rodiče. Tu vlastně jde o víc než omezení, neboť rodiči z jeho práv už nic nezbývá, kdežto při omezení přece jen ta práva, kterých se soudní rozhodnutí netýká, může rodič vykonávat.

aa) V odstavci prvním § 44 zákona o rodině se umožňuje, aby z důvodu objektivního soud omezil rodičovská práva a učinil další vhodné opatření. Podmínkou zde je, aby výkonu práv a povinností rodičů bránila závažná překážka a aby takové omezení vyžadoval zájem na řádné výchově dětí. Závažnou překážkou tu mohou na straně rodiče být různé skutečnosti (např. dlouhodobý pobyt v léčebném ústavu, výkon trestu apod.). Použití tohoto ustanovení obvykle nebývá praktické tam, kde dítě má oba rodiče, kteří žijí spolu. Tam obvykle, i když jednomu z nich brání výkonu jeho práv k dítěti nějaká objektivní překážka, je samozřejmé, že se prakticky výkon všech práv přenáší plně na druhého rodiče. Rozhodnutí soudu — pokud jde o tuto skutkovou podstatu — by mohlo být praktické v případech,

že dítě má jen jednoho rodiče, který je nositelem práv, nebo případně když rodiče spolu nežijí nebo jsou rozvedeni. O omezení práv a povinností jiných osob než rodičů (osvojitelů) podle tohoto ustanovení nelze rozhodnout.

bb) Velmi praktická a významná je skutková podstata uvedená v § 44 zákona o rodině ve druhém odstavci. Jde o ustanovení formulované poměrně široce; na jeho základě může soud učinit nejružnější konkrétní opatření, jejichž společným jmenovatelem je omezení práv rodiče, a to zejména ve výchovné sféře. Pro rozhodnutí soudu je nezbytné zkoumat, v čem spočívá skutečnost, že rodiče neplní řádně svá rodičovská práva a povinnosti a jaké konkrétní omezení vzhledem k tomu soud, pokud jde o výkon jejich práv, učiní. K omezení přistoupí jen tehdy, je-li splněna další podmínka — totiž že takovýto zásah vyžaduje zájem společnosti na řádné výchově dětí. Pochopitelně, že omezení práv rodičů zde může vycházet z ochrany výchovného zájmu buď ve smyslu vlastní výchovy, nebo i ve smyslu širším, např. zdravotním (tělesného i duševního zdraví) atp. Na základě tohoto ustanovení může např. soud nařídit rodičům, aby posílali dítě do některé zvláštní školy (např. pro děti tělesně či duševně poškozené), ale případně i to, aby posílali dítě do školy mateřské, když nejsou jeho řádnou výchovu s to zajistit jinak.

Na základě tohoto ustanovení však může být rozhodováno též o velmi významné otázce — totiž o styku rodiče, případně jiné osoby s dítětem. Již jsme se zmínili o tom, že právo mít dítě u sebe, případně se s ním stýkat tvoří obsah práva dítě vychovávat. Obtíže vznikají tam, kde rodiče spolu nežijí, a po rozvodu rodičů. O této problematice se zmíníme ještě dále. Zatím jen stručně poukážeme na to, že odst. 2 § 44 zákona o rodině je možno chápat jako ustanovení obecné, podle něhož je možno upravit i styk rodičů s dítětem. Ve vztahu k tomuto ustanovení je pak úprava uvedená v § 27 téhož zákona úpravou zvláštní.

V praxi jsou někdy velmi obtížně řešitelné případy, kdy se domáhají právní úpravy styku s dítětem osoby, které nemají na styk právní nárok, protože nejsou nositeli práva dítě vychovávat. Většinou jde o osoby z blízkých příbuzných dítěte, zejména o prarodiče. Obvykle jde o situaci, kdy prarodiče delší dobu dítě vychovávali a později pak bylo svěřeno některému z rodičů, který nechce nadále dobrovolně strpět, aby se dítě s nimi stýkalo. V takovém případě by muselo být prokázáno, že zájem společnosti na řádné výchově dětí vyžaduje, aby práva rodičů byla omezena v tom směru, že jsou povinni strpět styk dítěte s prarodiči. To, že rodiče dobrovolně tento styk neumožňují, by pak muselo být kvalifikováno tak, že svá rodičovská práva a povinnosti řádně neplní. Zde by pravděpodobně nebylo možno se spokojit se všeobecnou úvahou, ale rozhodnutí by zřejmě muselo vycházet z posudku znalce, který by prokázal, v čem konkrétně je např. na duševním rozvoji dítěte takovým postojem rodičů působena újma. Takové rozhodnutí vyžaduje velmi podrobné zjištění skutkového stavu a nelze se spokojit s pouhou úvahou. (Srov. v tomto směru rozh. č. 63/1965 Sbírky rozhodnutí čs. soudů.)

Celkově bychom k problematice odst. 2 § 44 zák. o rod. chtěli ještě poznamenat, že tu je zajímavé srovnání s § 60 předchozího zákona o právu rodinném č. 265/1949 Sb. Na základě tohoto ustanovení bylo možno učinit jakékoli konkrétní opatření, které ve své podstatě omezovalo výkon práv rodičů. Na základě tohoto ustanovení byla též nařizována ústavní výchova. Nový zákon o rodině řeší podmínky pro nařízení ústavní výchovy speciálně v odst. 2 § 45. Proto zřejmě na základě podmínek stanovených v odst. 2 § 44 zák. o rod. ústavní výchovu dítěte jakožto výchovné opatření a svým způsobem omezení práv rodiče nařídit nelze. (Za „ústavní výchovu“ ve smyslu odst. 2 § 45 nelze jistě pokládat např. výchovu ve speciálním ústavu, např. pro slepé či hluchoněmé děti. V takovém případě by zřejmě mohl soud omezit výkon práv rodičů tím, že by jim uložil povinnost dítě do takového ústavu poslat.)

cc) Konečně nejzávažnějším zásahem do práv rodičů je zbavení rodičovských práv. Předpokladem toho, aby soud mohl vynést takové rozhodnutí, je, že bude prokázáno, že rodiče buď svých práv zneužívají, či závažným způsobem zanedbávají své povinnosti. Je možné, že rodiče se současně dopustí obojího. Subjektivní stránka — zaviněné neplnění povinnosti — je tu předpokladem rozhodnutí o zbavení práv rodičů. Toto základní východisko pro rozhodování v případech odst. 3 § 44 je velmi výstižně zachyceno v rozhodnutí č. 11/1965 Sb. rozhod. čs. soudů: „Předpokladem pro zbavení rodičovských práv podle § 44 odst. 3 zák. o rod. je, že rodiče neplní své povinnosti, ač by je plnit mohli. Nejde-li o zaviněné neplnění povinností, zejména nemohou-li rodiče plnit povinnosti k dětem pro objektivní příčiny, může soud vyslovit jen omezení rodičovských práv, vyžaduje-li to zájem společnosti na řádné výchově dětí. Opatření podle § 44 zák. o rod. lze zrušit a rodičovská práva obnovit, odpadnou-li důvody, pro které došlo ke zrušení nebo omezení rodičovských práv. Opatření podle § 44 zák. o rod. nelze nařídit pro okolnosti, k nimž došlo před několika lety a které v době vyhlášení již nejsou.“

dd) Již výše jsme se zmínili o tom, že zákon o rodině, vycházející z nejnovějších poznatků z oblasti výchovy dětí a z dlouholetých zkušeností praxe, zaujal zásadní stanovisko k poměru rodinné a dlouhodobé „kolektivní“ (resp. ústavní) výchovy. Z tohoto zásadního stanoviska, jež spočívá v názoru, že dlouhodobá ústavní výchova má být naprosto výjimečným opatřením, vychází i ustanovení odst. 1 § 45 zák. o rodině. Pokud je zřejmé, že to vyžaduje zájem dítěte, je možno svěřit dítě do výchovy jiného občana než rodiče a tímto způsobem mu zajistit rodinnou výchovu. Rozsah práv a povinností tohoto občana musí soud vždy přesně vymezit.

Tím, že dítě je svěřeno do výchovy jiného občana, jsou podstatně omezena práva rodičů, a to v takovém rozsahu, v jakém je soud naopak vymezí tomuto občanu. Vlastní důvod, proč soud učiní toto opatření, může spočívat v různých skutečnostech. Může tu jít o závady v chování či vlastnostech rodičů, ale mohou to být i okolnosti objektivního charakteru, které způsobí, že bude v souladu s požadavkem ochrany zájmu dítěte, aby bylo svěřeno do výchovy jiné osobě než rodičům. Soud musí pocho-

pitelně říci vždy přesně (a mít svůj názor podložen důkladnými skutkovými zjištěními), v čem konkrétně tento zájem dítěte spatřuje. Prakticky jde obvykle o ochranu výchovného zájmu a o ochranu zdraví dítěte.

Použití tohoto ustanovení není vyloučeno při rozhodování podle § 26 zák. o rod., jak ještě uvedeme.

Nejčastěji v praxi bývají děti na základě odst. 1 § 45 svěřovány nejblížejším příbuzným — prarodičům či sourozencům rodičů. Není vyloučeno, že by nezletilý sourozenec byl takto svěřen svému staršímu zletilému sourozcovi.

Ovšem v současné době je, zejména z řad lékařů a pracovníků dětských zařízení (především ústavů), poukazováno na to, že by ustanovení § 45 odst. 1 mělo být v praxi ještě více využíváno a v této souvislosti vytvořeny ještě další předpoklady a podmínky, aby tak větší počet dětí mohl být svěřován do péče jiného občana než rodiče, který by mu poskytoval rodinnou výchovu. V této souvislosti se hovoří zejména o tom, že by mělo být uvažováno o zavedení *pěstounské péče* (tento pojem jakožto speciální pojem právní našemu současnému právu rodinnému není znám). Pěstounskou péčí se rozumí obvykle péče a výchova poskytovaná v rodině cizími osobami, která je těmto osobám honorována.

Domníváme se, že je třeba velmi vážně se nad touto problematikou zamyslet a uvážit v tomto směru všechny možnosti. Podle našeho názoru by vytvoření právních předpokladů pro pěstounskou péči nebylo obtížné. Ani zajištění účinné kontroly by organizačně nemuselo narazit na vážné potíže. Pokud uvádějí odborníci z řad pracovníků dětských ústavů, náklady na výchovu dítěte v péči pěstounské by naopak oproti nákladům v ústavu poklesly.

V souvislosti s ustanovením odst. 1 § 45 zák. o rod. se naskytá ještě otázka vztahu osoby, již dítě bylo na základě tohoto ustanovení svěřeno do výchovy, k opatrovníkovi ustanovenému podle § 78 a násl. zák. o rod.

Máme za to, že zásadně se použití obou těchto institucí v jednom případě nevyklučuje. Tak např. by mohl být opatrovnictvím pověřen národní výbor a současně by dítě bylo svěřeno do výchovy podle odst. 1 § 45 zák. o rod. Této osobě by musela být její práva k dítěti přesně určena, vzhledem k tomu, že opatrovník je přímo ze zákona nositelem práv a povinností k dítěti.

Ani rodiči při použití tohoto ustanovení nezanikají všechna práva a povinnosti k dítěti, jen se konkrétním způsobem omezují. (Rodič např. nadále zůstane zákonným zástupcem dítěte, bude upraven jeho styk s dítětem apod.)

Vztah opatrovníka a osoby, které bylo svěřeno dítě podle odst. 1 § 45 zák. o rod., by bylo zřejmě zapotřebí i z praktických důvodů ještě hlouběji prozkoumat v případě, kdy by se začalo vážně uvažovat o uskutečnění pěstounské péče v tom smyslu, jak jsme shora naznačili.

ee) Konečně jako krajní výchovné opatření, jež také v podstatě znamená (kromě jiného) omezení práv rodičů, je nařízení ústavní výchovy dítěte soudním rozhodnutím (odst. 2 § 45 zák. o rod.). Jde o nesmírně

závažné rozhodnutí, a to zejména z hlediska dalšího vývoje dítěte. Závažnost takového rozhodnutí je zdůrazněna i v důvodové zprávě k zákonu o rodině: „V § 45 se vytyčuje jako nejzávažnější výchovné opatření soudu ústavní výchova. Ústavní výchovu nařídí soud teprve tehdy, když je zřejmo, že ostatní prostředky společenského působení k nápravě nestačí. To znamená, že ústavní výchovu nařídí soud u nezletilých, jejichž nedostatky pramení z nedostatků z rodinné výchovy, nebo tam, kde je nezletilý v dosavadním prostředí ohrožen jak po stránce tělesného, tak i mravního vývoje. Soud však bude podle § 45 vždy zkoumat, zda zájem dítěte nevyžaduje, aby v takovýchto případech bylo dítě svěřeno nikoli do ústavní výchovy, ale do výchovy v jiné rodině řádného občana, který by mohl zajistit jeho náležitou výchovu.“

Důvodová zpráva k zákonu tedy výrazným způsobem podtrhuje výjimečnost rozhodnutí o ústavní výchově dětí, a tím nepřímou nabádá soudní praxi k velmi uváženému postupu v každém takovém individuálním případě.

Aplikace odst. 2 § 45 zák. o rod. předpokládá, že obvykle předcházela jiná výchovná opatření, která měla sjednat nápravu nežádoucího stavu výchovy nezletilce (tu půjde především o opatření *vůči rodičům* nezletilce). Soud je povinen opět velmi důkladně prošetřit celý skutkový stav případu a přesně uvést, v čem spatřuje skutečnost, že výchova dětí je vážně narušena. Situaci vážných poruch ve výchově mohou ovšem způsobit okolnosti objektivního i subjektivního charakteru. (Např. půjde o dítě s takovými vlastnostmi, které jsou příčinou jeho tzv. nevyhovitelnosti, a současně rodiče budou lidé, kteří mají sice dobrou vůli, ale malé schopnosti k normální výchově, natož k výchově dítěte, jež vyžaduje velmi odbornou výchovnou péči.)

Výchovnou situaci dětí v ústavech by bylo ovšem třeba hlouběji zkoumat, zejména její vhodnost v případech, kdy příčina nařízení této výchovy tkví v tom, že dosavadní prostředí dítěte výchovně ohrožuje. Domníváme se totiž, že požadavky důvodové zprávy pronikají do praxe velmi pomalu. Ústavní výchova je uplatňována v mnoha případech, kdy bychom měli výchovu dítěte řešit jinak. (Za tento stav nejsou ovšem odpovědní výlučně soudy, příčiny jsou hlubší. Naznačili jsme problém v souvislosti se zmínkou o tzv. pěstounské péči. Pro svěřením dítěte do výchovy jinému občanu než rodiči nebyly zatím soustavně vytvářeny předpoklady.)

V této souvislosti je ovšem třeba se zamyslet i nad vlastním pojetím ústavní výchovy a právech rodičů ve vztahu k tomuto způsobu výchovy dětí. Domníváme se, že na ústavní výchovu je třeba hledět vždy jako na výchovné opatření výjimečné, které právě vzhledem ke své výjimečnosti nemůže mít trvalý charakter. Svízelná otázka nastává v případech, kdy rodiče nejsou schopni o dítě řádně pečovat, a proto je nařízena ústavní výchova (tedy nikoli proto, že jde např. o tzv. dítě nevyhovitelné), a rodiče v dalším období nejeví snahu vytvořit své životní podmínky tak, aby o dítě pečovat mohli. Lze naprosto bez dalšího říci, že „cílem výchovy v domově není to, aby dítě z domova co nejdříve odešlo (zejména u star-

ších dětí), ale aby bylo o ně pečováno tak dlouho, dokud se nebude moci vrátit do prostředí u rodičů či třetích osob“³⁾)

Kdybychom vycházeli důsledně z této teze, znamenalo by to, že dítě bude vychováváno až do své zletilosti v ústavu tehdy, když si rodiče nevytvoří podmínky pro jeho výchovu či se prostě o něho nechtějí osobně starat. V takovýchto případech by se — podle našeho názoru — měl velmi pečlivě uvážit zájem na dalším rozvoji dítěte a ústav nepovažovat za místo, kde je dítě sice vychováváno, ale současně též čeká, že snad někdy v budoucnosti rodiče projeví zájem o ně pečovat. Bylo by však nesprávné považovat osvojení za jediný právní prostředek vhodný vyřešit tyto případy. Je třeba hledat nové cesty, odpovídající i moderním poznatkům vědy a praxe.

K problematice ústavní výchovy je třeba ještě dále poznamenat, že pojem „ústav“ je v zákoně použit jako pojem obecný. Vlastní organizace ústavnictví a druhy ústavů, které jsou známy v našem státě, je široká praktická oblast, zatím systematicky málo zpracovaná. V tomto směru nám chybí řada konkrétních vědeckých i praktických poznatků, zejména o výsledcích ústavní výchovy, její specializaci apod.

Konečně je nutné ještě uvést, že je třeba vždy důsledně rozlišovat vyslovení ústavní výchovy podle ustanovení odst. 2 § 45 zák. o rod. jakožto výchovného opatření v oblasti rodinného práva od vyslovení tzv. *ochranné výchovy*. Nařízení ochranné výchovy je opatření ukládané na základě trestního zákona, v občanskoprávním řízení může být vysloveno jen za podmínek stanovených v § 86 tr. zák.

c) Velmi specifické rysy má konflikt, který nastává v oblasti výchovy dítěte při rozvodu a po rozvodu rodičů. Tu bychom chtěli předem uvést, než se budeme zabývat právní problematikou, že výchovnou situaci dětí rozvádějících se a rozvedených rodičů považujeme za společenskou situaci, o které z hlediska pedagogiky, psychologie apod. ještě velmi málo víme. Dnes jsou známy jen určité dílčí poznatky. Bylo by ale velmi záslužné zkoumat výchovnou situaci těchto dětí jako určitý celek a snažit se i o syntézu poznatků v tomto směru. Hlubší znalosti o této problematice by bezesporu velmi prospěly i soudní praxi.

aa) Ochrana zájmů nezletilého dítěte a především zájmu na jeho další správné výchově je dána už při projednání rozvodu manželství, a to ve dvou směrech. Soud v souvislosti s tím, když vůbec zásadně uvažuje o povolení rozvodu, je vždy povinen přihlídnout i k zájmům nezletilých dětí rozvádějících se rodičů. Dále pak v souvislosti s vlastním rozhodnutím o rozvodu musí být vždy upravena práva a povinnosti k dítěti pro dobu po rozvodu rodičů. A zde opět de facto dochází k určitému omezení práv jednoho z rodičů v oblasti výchovy dítěte. Tak je tomu vždy, protože dítě je svěřeno do výchovy jen jednomu z rodičů. Druhý rodič sice tím neztrácí právo výchovy k dítěti a ani z hlediska právního

³⁾ Srov. Rubeš, Osvojování dětí z dětských domovů, Soc. zákonost č. 7/1966.

toto nepovažujeme za „omezení“ jeho práv. Fakticky však k omezení výkonu jeho práva vychovávat dítě dochází.

Ze skutečnosti, že právo vychovávat dítě ve smyslu právním není tím, že dítě bylo svěřeno druhému rodiči do výchovy, omezeno, dedukuje se nárok druhého rodiče se s dítětem stýkat. Pro případ zrušení manželství rodičů nezletilého rozvodem postupuje se při úpravě práv a povinností rodičů podle ustanovení § 26, případně 27 zák. o rodině. Pravidlem je, že rodiče se mají dohodnout v otázkách výchovy a výživy a soud jejich dohodu schválí, neodporuje-li zájmu nezletilce. Otázka úpravy styku se ponechává výlučně dohodě rodičů, která ani nepotřebuje soudního schválení.

O úpravě styku rodiče s dítětem po rozvodu má soud rozhodovat jen výjimečně, a to ve dvou případech: jednak styk upraví sám, vyžaduje-li to zájem na výchově dítěte, a ve druhém případě jej omezí nebo zakáže, kdyby to bylo nutné v zájmu zdraví dítěte.

Při rozvodu rodičů není ovšem vyloučeno, aby soud rozhodl podle odst. 1 § 45 zák. o rod. tehdy, když svěří dítě do výchovy jiné osoby, než jsou rodiče (např. do výchovy prarodičů). Dále není též vyloučeno, aby v otázce styku soud rozhodl podle odst. 2 § 44 zák. o rodině, kdyby stanovení styku rodiče ohrožovalo jiný zájem dítěte, než stanoví § 27 odst. 3 zák. o rod. — totiž zdravotní zájem. Bude-li třeba omezit či zakázat styk rodiče s dítětem např. výlučně ve výchovném zájmu, může být použito tohoto ustanovení.

bb) Ustanovení § 28 zákona o rodině připouští změnu rozhodnutí o výkonu práv rodičů v případě, že se *změní poměry*. Je tedy možno měnit i rozhodnutí o výchově dětí a nově tyto otázky upravit. Toto ustanovení je výchozím ustanovením pro řešení právních otázek, jež souvisejí s výchovou dětí po rozvodu rodičů.

Pokud nedojde k dohodě rodičů o základních výchovných otázkách týkajících se jejich společných dětí v průběhu doby po rozvodu, představují takové spory jedno z nejobtížnějších a nejproblematičtějších soudních rozhodování v oblasti rodinného práva. Obtížnost zde tkví hlavně v tom, že je často nesmírně zatěžko nalézt správnou odpověď na to, v čem tkví nejvlastnější zájem dítěte v takovýchto konkrétních situacích. Tu by mnohem více než doposud mělo právní řešení vycházet ze všeobecných poznatků těch vědních odvětví, která zkoumají výchovné otázky, i konkrétních znaleckých zjištění v každém individuálním případě. Většinou se děti s rozvratem a rozvodem rodičů dlouho vyrovnávají a též trvá poměrně delší dobu, než se adaptují na novou změněnou životní situaci, na své nové poměry. Proto by mělo být zásadou, aby do nově utvořeného životního stylu dítěte bylo co nejméně rušivě zasahováno, a rozhodnutí, která by znamenala v životě dítěte další zásadní změnu a byla pro ně svým způsobem dalším otřesem, je třeba nesmírně bedlivě uvážit. „Změnu poměrů“ v souvislosti s výchovnými otázkami a jejich případnou novou úpravou je třeba vykládat spíše restriktivně, tj. musí jít o změnu naprosto zásadní a relativně trvalou.

Je třeba upozornit též na to, že soudy (i když výjimečně) projeví někdy tendenci řešit případ rodičů, kteří urputně o děti bojují, „cestou nejmenšího odporu“ — tj. hledají východisko v tom, že nařídí ústavní výchovu dítěte.

Přitom obvykle pravým důvodem, proč nakonec soud hledá východisko v takovém řešení, je spíše jeho bezradnost než zákonu plně odpovídající odůvodněnost rozhodnutí podle ustanovení § 45 odst. 2 zák. o rod. Tu se právě soud může dopustit pochybení proto, že výchovnou situaci dítěte vidí povrchně, aniž by svá skutková zjištění konfrontoval či své názory opíral též o hlubší znalosti pedagogiky, dětské psychiatrie atd. Je přece třeba vycházet z toho, že dítěti již tím, že jeho rodiče spolu nežijí, je obvykle zkomplikován život více než dětem z rodin nerozvrácených či nerozvedených. Proto těmto dětem nelze situaci ještě dále ztěžovat. Soud by se dopustil velkého pochybení a přímo porušení zákona tehdy, když by novým chybným rozhodnutím vytvořil právní předpoklady k tomu, aby základní výchovné zájmy dítěte byly ohroženy.

I tato hlediska nás znovu vedou k názoru, že je třeba v případech úpravy výchovných otázek dětí rodičů rozvedených či spolu nežijících vycházet vždy z předpokladu, že tato výchovná situace je situací zvláštní, mající specifické rysy, v nichž není možno bez dalšího uplatňovat ty zásady a ta měřítká, která jsou obvyklá v běžných „normálních“ výchovných situacích, zejména v rodinách úplných.

cc) Ustanovení §§ 26 až 28 se použije obdobně i v případech úpravy práv rodičů k dítěti, kteří spolu nežijí, tj. jde buď o rodiče sice nerozvedené, ale spolu nežijící, či rodiče, kteří vůbec nejsou a nebyli manžely. Právní problematika tu je prakticky stejná, též vlastní výchovná situace má obdobné základní rysy jako u rodičů rozvedených, i když tu může jít někdy v individuálních případech ještě o další zvláštnosti. I zde opět velmi záleží na citlivém posouzení zvláštností této specifické výchovné situace dítěte tak, aby soudní rozhodnutí podepřelo další zdárný vývoj takových dětí.

d) Na začátku této kapitoly jsme se zmínili o tom, že určité omezení práv rodičů či jiné osoby, která je jejich nositelem, ve zvláštních případech existuje přímo ze zákona.

Přímo zákonem je omezen ve svých právech — i pokud jde o výchovu dětí — opatrovník: nemůže bez schválení soudu rozhodovat o podstatné věci nezletilce a je soudem pravidelně kontrolován.

Zákonem je přímo omezen i rodič v případě § 68 a 69 zákona o rodině. Konfliktní situace zde nastává v případě, že rodič neprojeví po dobu jednoho roku opravdový zájem, který by jako rodič projeviti měl. V takovém případě může totiž dítě být jednak umístěno u budoucího osvojitele v předadopční péči, jednak může být osvojeno — a to vše bez jeho souhlasu, tj. případně i proti jeho vůli.

Zde evidentně zákon o rodině chrání zájem nezletilého dítěte a z tohoto důvodu omezuje práva rodiče. Aby toto omezení ovšem mohlo být uplatněno, tj. souhlas nebyl vyžadován, je třeba vyložit, co je třeba rozumět

„opravdovým zájmem rodiče o dítě, který by jako rodič projevit měl“. Na tuto otázku je řada názorů a v soudní praxi není zcela ujasněna. Domníváme se, že vztah rodiče k dítěti, má-li mít vůbec společenský smysl, musí být zásadně vztahem aktivním. Náplní tohoto vztahu a základem jeho společenským posláním je výchova dítěte. Výchova je společenská činnost aktivní, plynulá, mající svá specifika v určitých obdobích věkového vývoje dítěte. Proto v pozdějším věku je dost těžko nahradit ono specifické výchovné působení, ke kterému nedošlo předtím v příslušném věkovém období dítěte.

Máme za to, že i z tohoto hlediska je třeba uvažovat o tom, co je „opravdový zájem rodiče o dítě... atd.“. Je pochopitelné, že objektivní okolnosti mohou někdy v životě rodiče vyvolat situaci, kdy sám osobně nemůže o dítě po určitou dobu pečovat. Tu však by měl projevit veškerou snahu o to, aby své poměry co nejdříve upravil tak, aby své rodičovské povinnosti v plném rozsahu mohl aktivně plnit. Pokud sám takovou snahu neprojeví, lze podle našeho názoru těžko mluvit o tom, že by jeho rodičovský zájem o dítě byl *opravdový*.

O této otázce se ovšem zmiňujeme již jen velmi stručně, zasluhuje hlubší analýzy i konfrontace názorů.

III. ZÁVĚR

Ve své úvaze jsme se snažili ukázat nejen na některé vznikající právní problémy v souvislosti s výchovou dětí, ale alespoň na některé návaznosti na nesmírně závažnou a aktuální problematiku výchovy dětí v rodině a společnosti jakožto významné společenské činnosti.

Chtěli bychom touto svou úvahou vzbudit zájem o problematiku výchovy nezletilých dětí v souvislosti s činností státních orgánů v případech konfliktních situací. Zde by totiž podle našeho názoru alespoň v těch nejzávažnějších případech mělo rozhodnutí státního orgánu být *vyvrcholením komplexního posouzení výchovné situace nezletilce, a to v individuálním případě*.

Tam, kde jde o jednání, které tak či onak zasahuje do života a vývoje dítěte, by mělo být využíváno daleko více poznatků těch oborů, které se zabývají především duševním vývojem dětí a výchovnými otázkami atp. Zavedení přímé účasti psychologa či pedagoga v soudním řízení je ovšem zatím, zejména z procesně právního hlediska, obtížná a diskutovaná otázka. Rovněž znalecké posudky věc důsledně neřeší a navíc možností se zde využívá poměrně málo. Je zřejmě třeba ještě dále hledat možnosti, jak vytvářet předpoklady pro vysoce kvalitní rozhodování ve věcech výchovy nezletilých dětí. Jednou z možností řešení by ovšem bylo i vytvoření specializovaných senátů, jejichž soudci by měli mít nejen možnost, ale i povinnost osvojit si další základní potřebné znalosti a současně využívali všech možností a poznatků, aby rozhodování o výchově nezletilých dětí bylo po právní stránce na nejvyšší úrovni. Zde totiž rozhodování po právní stránce je na nejvyšší úrovni tehdy, když plně odpovídá všem společenským požadavkům, jež je v zájmu ochrany dětí třeba vážít.

Vyšší nároky bychom však měli klást též na rozhodování o otázkách výchovy dětí u národních výborů a vůbec na činnost národních výborů v této oblasti. Zde jsme — zejména pokud jde o prevenci, ale i v dalších případech — ještě hodně dlužni tomu, jak by péče o mládež měla v socialistické společnosti vypadat. Ještě stále v přítomné době pocítujeme některé mylné názory, které ovlivňovaly pojetí této činnosti v minulosti, zejména názor, že v socialistické společnosti s růstem životní úrovně bude současně ubývat sociální a výchovné problematiky a negativních jevů v této oblasti společenských vztahů.

Tyto nedostatky je třeba překonávat urychleně, neboť liknavost přináší zde ztráty často nenahraditelných hodnot. Požadavkem socialistické společnosti by měla být maximální možná stabilizace výchovných poměrů dětí a k tomu by v neposlední řadě mělo přispívat i právo.

SENTA RADVANOVA

Die Erziehung der Kinder

ZUSAMMENFASSUNG

Die Gesellschaftsproblematik der Kindererziehung ist eine komplizierte und ernste Frage. Im Rahmen des gesellschaftlichen Erziehungsprozesses wirkt auf den Einzelnen direkt die spezielle Erziehung in der Familie ein. Die Erziehung in der Familie betrifft besonders die Kinder, wobei die Erzieher, d. h. gewöhnlich die Eltern, hier vor allem als stabilisierendes und vermittelndes Erziehungsselement wirken. Eines der Grundmerkmale des Erziehungsprozesses unseres Jahrhunderts ist die Tatsache, dass sich der fachliche Bestandteil der Erziehung erweitert und vertieft, so dass er auch in Hinsicht auf den Erzieher zu einer immer anspruchsvolleren Angelegenheit wird. Nicht weniger bedeutend ist auch der weitere Bestandteil — d. h. die Erziehung im eigenen Sinne des Wortes, die zur Herausbildung der Moral und des Charakters der Menschen führt. Eine Voraussetzung des Erziehungs Erfolges ist unter anderem auch die Harmonie des gesellschaftlichen Wirkens der Erziehung und im Rahmen dessen auch die Erziehung in der Familie. Die Erziehung der jungen Generation ist allgemein deshalb komplizierter, weil besonders in den sozialistischen Staaten gleichzeitig mit dem Erziehungsprozess, der auch tief auf die Erwachsenen übergreift, ein bestimmter Umerziehungsprozess verläuft.

Objektiv sind heute die Ansprüche an die pädagogischen und fachlichen Fähigkeiten und Kenntnisse der Eltern viel grösser als früher. Dies wird auch dadurch verursacht, dass sich zum Unterschied vom vergangenen Jahrhundert in den meisten Fällen die Zeit des Zusammenlebens von Eltern und Kindern, verbunden mit ihrer materiellen Abhängigkeit von den Eltern verlängert hat (es verlängerte sich besonders der Schulbesuch und die Vorbereitung für den künftigen Beruf).

Weiter ist für die Erziehung die Frage der Autorität der Eltern von Bedeutung, sie muss in der sozialistischen Gesellschaft von diesen als „Persönlichkeit“ aufgebaut werden, und ihre Autorität wird also durch nichts vermittelt. In diesem Zusammenhang ist selbstverständlich die gesellschaftliche Unterstützung der Autorität der Eltern von grosser Bedeutung. Disharmonie und Ungleichheit, ungenügende Autorität in der gemeinsamen Erziehung von Seiten der Mutter und des Vaters bringen tiefe Erziehungsstörungen mit sich.

Allgemein wird die Bedeutung der Erziehung in der Familie vor allem mit der unentbehrlichen Entwicklung von zwei Gebieten der menschlichen Persönlichkeit verbunden. Einerseits ist es das Gefühlsgebiet des Einzelnen, andererseits seine Moral. Die Familie, resp. vor allem die Eltern sollten den Charakter ihres Kindes mitbilden und nicht nur beeinflussen. Auch darin besteht die Bedeutung der Erziehung in der Familie. Die juristische Regelung der Fragen der Kindererziehung und die Praxis, welche diese Fragen auf dem Gebiet des Familienrechtes bei Konfliktsituationen lösen muss, muss aus dem gegenwärtigen Stand der gesellschaftlichen

Erziehungsproblematik hervorgehen. Deshalb haben wir uns mit diesen Fragen in der Einleitung des Artikels beschäftigt.

Im weiteren Teil des Artikels befassen wir uns in erster Linie mit der Frage, wer laut des Familiengesetzes Träger der vor allem mit der Erziehung in der Familie zusammenhängenden Rechten und Pflichten ist oder sein kann. Es wird hier besonders auf einige detaillierte praktische Probleme in Fällen der präadoptiven Fürsorge (d. h. wann das Kind, wie das Gesetz vorschreibt, für die Dauer von mindestens drei Monaten vor der Entstehung der Annahme an Kindesstatt den zukünftigen Adoptiveltern anvertraut wurde), auf Fragen wann die Erziehung des Kindes durch den Willen der Eltern von einer anderen Person durchgeführt wird usw. hingewiesen.

Das zweite Kapitel des besonderen Teils des Artikels ist der Frage des Inhaltes des Begriffes „Kindererziehung“ im juristischen Sinne des Umfangs dieser Tätigkeit in Hinsicht des Familiengesetzes gewidmet. Wir befassen uns hier besonders mit der theoretischen Frage des Verhältnisses der Erziehung innerhalb und ausserhalb der Familie, weiter mit der Frage der Verantwortlichkeit der Eltern für die ordentliche Erziehung der Kinder und anderem. Endlich wird hier im Zusammenhang mit dem Rechte der Eltern die Kinder persönlich zu erziehen besonders das Problem „der Elternpflicht zur ordentlichen Erziehung“ behandelt. Wir weisen darauf hin, dass die Eltern zwar für Mängel in der Erziehung sanktioniert werden können, sie können aber praktisch nicht gezwungen werden, falls sie selbst nicht wollen persönlich um das Kind ordnungsgemäss zu sorgen.

Im dritten Kapitel befindet sich unter dem Titel: „Konfliktsituationen, die im Zusammenhang mit der Erziehung der Kinder im Familienrecht vorausgesehen wurden“ der Schwerpunkt der Arbeit. Das Gesetz über die Familie setzt grundsätzlich zwei Möglichkeiten für eine juristische Lösung des Eingriffes in die Ausführung der Rechte der Eltern bei der Erziehung ihrer Kinder voraus. In erster Reihe handelt es sich um einen Eingriff, dessen Folge keine Einschränkung der Rechte der Eltern bedeutet. Zweitens handelt es sich um einen Eingriff, durch welchen die Ausführung der Rechte die Kinder zu erziehen eingeschränkt wird, und zwar immer in einer konkret festgesetzten Weise. Ausserdem rechnet das Gesetz über die Familie mit besonderen Fällen, in welchen eine bestimmte Einschränkung der Erziehungsrechte direkt durch das Gesetz entsteht.

Soweit es sich um die erste Frage handelt, befassen wir uns hier mit einigen praktischen und Kompetenzfragen, die mit den Eingriffen in die Erziehung der Kinder zusammenhängen und von den Volksausschüssen durchgeführt werden.

Die zweite Frage steht mit den Fällen in Zusammenhang, in welchen der Eingriff eines Staatsorganes schon die Einschränkung der Erziehungsrechte der Eltern gegenüber dem Kinde bedeutet. Solche Massnahmen kann nur das Gericht durchführen. Hierbei befassen wir uns einerseits tiefer mit der Problematik der Übergabe eines Kindes zur Erziehung an eine andere Person als die Eltern, anderseits mit der Übergabe des Kindes in eine Fürsorgeanstalt. Endlich wird auch detail die spezielle Konfliktsituation auf dem Gebiet der Erziehung des Kindes erörtert, die während und nach der Ehescheidung der Eltern entstehen kann. Diese Fragen werden in praktischer und theoretischer Hinsicht untersucht, da es sich um eine bedeutende Problematik mit umfangreicher gesellschaftlicher Frequenz handelt, die auch einen grossen Teil der Gerichtspraxis darstellt.

Am Schluss des Artikels wird angeführt, dass besonders in den schwerwiegendsten Fällen, die Entscheidung des Staatsorganes in Fragen der Kindererziehung den Höhepunkt einer *komplexen Begutachtung der Erziehungssituation des Minderjährigen, und zwar in jedem individuellen Falle* darstellen sollte. Für Entscheidungen der Gerichte, aber auch der Volksausschüsse, solcher Art sollten neue Möglichkeiten gesucht werden, wie die Herausbildung von Voraussetzungen für eine hoch qualifizierte Entscheidung in Sachen der Erziehung der Kinder gesichert werden kann. Eine der möglichen Lösungen könnte auch die Bildung spezialisierter Senate sein, die in weit grösserem Masse die Erkenntnisse der Fachgebiete ausnützen könnten, die sich vor allem mit der Geistesentwicklung des Kindes, mit Erziehungsfragen usw. befassen.

Es ist notwendig die Mängel in den Entscheidungen über die Erziehung der Kinder schnellstens zu überwinden, denn jede Lässigkeit kann hier oft schon zu nicht ersetzbaren Verlusten führen. Die maximal mögliche Stabilisation der Erziehungsverhältnisse der Kinder sollte zu einer Forderung der sozialistischen Gesellschaft werden und dazu sollte nicht in letzter Reihe auch das Recht beitragen.